

ДИДАКТИЧНА ФУНКЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК ВИЯВ СУБ'ЄКТНОСТІ Й СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовані особливості реалізації дидактичної функції вчителя-виховника у процесі його підготовки до виховної роботи. Визначено сутність процесу соціалізації особистості та обґрунтовано специфіку його здійснення в певних соціальних обставинах.

Ключові слова: підготовка вчителя до виховної роботи, виховання, навчання, професійні функції педагога, дидактична функція, суб'єктність, соціалізація.

Актуальність дослідження. Діяльність освітянина у сучасній українській загальноосвітній школі моделюється так, що, як правило, передбачає поєднання у соціальній ролі вчителя чимало різноманітних функцій, які є однаково важливими, проте на різних етапах та певних специфічних обставинах його діяльності можуть мати більшу чи меншу суспільну вагу. Педагогічний працівник може працювати у навчально-виховному закладі вчителем-предметником, класним керівником, директором школи, завучем, організатором, вихователем тощо. Усі ці ролі вимагають від нього володіння широким колом спеціальних і специфічних знань, умінь та навичок, окрім того, ситуацію часто ускладнюють неординарні обставини, оскільки педагог має справу з окремою дитиною, з усім її оригінальним, непередбачуваним та неповторним світом.

Принагідно зауважимо, що у діяльності вчителя-предметника, класного керівника, директора школи, завуча, організатора, вихователя та інших учасників навчально-виховного процесу соціальне замовлення відіграє важливу, часто вирішальну роль як у відборі змісту виховання, так і у доборі інструментальної складової. Від того, яка освітня парадигма панує в освіті на тому чи іншому етапі її розвитку, залежить тактика роботи педагога-вихователя.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі питання проблеми підготовки майбутнього педагога до реалізації виховної роботи у школі та поза нею та особливості реалізації дидактичної функції обґрунтували М. Болдирев, О. Вишневський, В. Лозова, І. Підласий та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості реалізації дидактичної функції у процесі підготовки вчителя до виховної роботи.

Виклад основного матеріалу. Панівна суспільна стратегія завжди визначала пріоритетні засади виховної діяльності школи та позашкільних закладів. Детальніше аналіз цієї проблеми ми здійснимо нижче, тут наведемо лише найяскравіший приклад впливу комуністичної ідеології на процес підготовки майбутніх педагогів, оскільки у ХХ ст. саме вона панувала найдовше. Так, для підготовки вчителя до виконання виховної функції та безпосередньо роботи класного керівника студентам педагогічних навчальних закладів був адресований широко відомий педагогічний громадськості підручник “Класний керівник” за авторством М. Болдирева (Київ: Радянська школа, 1982), що узагальнював зміст та завдання виховної роботи у школі в рамках завдань держави: “Бурхливі темпи суспільного розвитку, прискорення науково-технічного прогресу вимагають підготовки всебічно розвинених людей, активних будівників комунізму. Зростання ролі ідейно-морального виховання в сучасних умовах пояснюється й загостренням ідеологічної боротьби двох систем – соціалістичної й капіталістичної. Ідейне протиборство їх стає активнішим, а буржуазна пропаганда – витонченішою. У зв'язку з цим великого значення набуває подолання антисуспільних проявів та відхилень від соціалістичних норм моралі, ідейне і класове загартування молоді” [1, с. 5]. Ідеологія була поставлена у ієрархічній драбині над мораллю, здійснювалася спроба витворити “нову” мораль – соціалістичну, окремій особистості нав'язувалася об'єктна позиція, що обмежувало її свободу, права, самостійність, відповідальність, активність.

На тих етапах суспільного розвитку, де цінності демократії займали пріоритетні позиції, активно розвивалася ідея суб'єктності особистості як педагога, так і вихованця. Такими були період початку ХХ ст., частково роки “відлиги” та час побудови незалежної Української держави після 1991 р.: “Потреба глибинної перебудови освіти є об'єктивною необхідністю, що диктується процесами трансформації нашого суспільства – відходом від тоталітаризму і входженням у стан громадянського устрою... Сучасна людина повинна навчитися діяти в умовах свободи, самостійно приймати рішення, домагатися їх здійснення, а відтак і відповідати за себе та свою діяльність [2, с. 58]. Звісно, такі завдання не можуть бути реалізовані без фундаментальної перебудови усєї системи освіти та виховання.

Спроби реалізувати ці завдання були зроблені у різні періоди ХХ ст. і завжди мали позитивний результат. Такі тенденції спостерігалися у період з 1900 і до 1917 р. (час активного продукування педагогічних ідей, спрямування на гуманізацію та демократизацію виховання; у період з 1917 до 1922 р. – час суспільних трансформацій, що дали можливість для законодавчої ініціативи у царині освіти; у період з другої половини 80-х до 1991 р., коли суспільне замовлення формувалося під гаслами гласності і перебудови).

У трансформації освітньої сфери актуальним є процес соціалізації особистості, який означається вченими як:

– “...процес засвоєння індивідом соціального досвіду, цінностей, норм, елементів культури, установ, властивих суспільству, соціальних груп, до яких він належить” [4, с. 8];

– “...якісні і кількісні зміни системи ціннісних орієнтацій, ідеалів, моральних якостей особистості, необхідні для досягнення успіху у певному суспільстві (соціумі), що досягаються у процесі власної діяльності” [5, с. 128];

– “...процес засвоєння соціального досвіду, освоєння і присвоєння суспільних відносин, що продовжується все життя індивіда, має певні стадії: становлення та розвитку особистості” [8, с. 429];

– “...процес двобічний. З одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству і соціальним групам, до яких він належить. А з іншого – в процесі соціалізації він активно входить у систему соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду” [3];

– “...процес засвоєння та активного відтворення індивідом суспільного досвіду, в результаті якого він стає особистістю та набуває необхідних для життя людей знання, вміння та навички, тобто здатність спілкуватися, взаємодіяти у ході розв'язання тих чи інших завдань. Це багатогранний процес засвоєння людиною досвіду суспільного життя, перетворення її з природної істоти на суспільну, з індивіда – на особистість. Включає опанування людиною культури людських стосунків, соціальних норм, необхідних для ефективної взаємодії з різними людьми, ролей, видів діяльності, форм спілкування. Також включає активне пізнання людиною навколишньої соціальної дійсності, оволодіння нею навичками індивідуальної та групової роботи, розвиток у неї необхідних для цього здібностей” [6, с. 82].

Отже, процеси виховання і соціалізації тісно пов'язані між собою, передбачають активне прилучення особистості до суспільних цінностей та досвіду. Це, в свою чергу, залежить від панівної суспільної ідеології та стилю стосунків між вихователем і вихованцем. Авторитаризм передбачає цілковите підпорядкування інтересів окремої особистості суспільним ідеалам та меті, демократія дає людині шанс обрати власний вектор розвитку, бути суб'єктом освіти, виховання, діяльності, спілкування тощо. У зв'язку з цим, звісно, визначаються цілі, принципи, зміст, засоби, форми та методи виховної роботи, а підготовка майбутнього учителя до виховання набирає забарвлення, продиктованого суспільним замовленням на певному історичному етапі розвитку держави.

Принагідно зазначимо, що повноцінне виконання педагогом виховної функції неможливе без урахування механізмів процесів навчання, розвитку та соціалізації особистості школяра, оскільки виховання відбувається не лише як спеціально організована діяльність, а й залежить від навчальної діяльності, особливостей розвитку дитини,

спілкування, умов проживання, психологічного клімату родини, сім'ї та школи, специфіки функціонування позашкільних закладів, характеру діяльності дитячо-молодіжних організацій і об'єднань тощо.

У контексті викладеного зробимо спробу коротко охарактеризувати ті основні функції, які виконує сучасний освітянин з огляду на життєве покликання і соціальну роль учителя та до виконання яких готується протягом навчання у різних навчальних інституціях.

Повноцінна реалізація виховної функції неможлива без урахування сутності та успіху реалізації інших, не менш важливих педагогічних функцій – дидактичної, інформаційно-методичної, діагностичної тощо. Вважаємо, що успіх виховання і його результати цілком залежать від комплексності, єдності виховних впливів, цілісності мети й завдань виховання, навчання та розвитку особистості. Підтвердженням цієї тези є увесь процес розвитку освіти ХХ ст. і підготовки до виховної діяльності учителя. Звісно ж, педагог повинен бути компетентним у галузі тих наукових знань, які він подає дітям, а також досконало володіти методикою їхнього викладання, оскільки самі знання вчителя не можуть бути гарантією доброго засвоєння учнями. Тому виконання дидактичної функції вчителя-предметника відбувається через використання ефективних методів педагогічних досліджень; розуміння сутності і змісту педагогічних категорій; уміння орієнтуватися у структурі сучасної української освіти, визначення її особливостей; дотримання загальнопедагогічних, психологічних, дидактичних, гігієнічних вимог до уроку; майстерність підготовки до уроку (продумувати тему і зміст, добирати дидактичний матеріал, готувати план-конспект тощо); контроль за навчальним процесом; фахове забезпечення суб'єктно-суб'єктних стосунків на уроці на засадах педагогіки співробітництва; керування процесом пізнавальної і перетворювальної діяльності; реалізацію виховної і розвивальної функцій навчального процесу; виконання вимог дидактичних принципів; організацію навчального процесу на основі діяльнісного підходу; коректне визначення структури уроку відповідно до тактичних і стратегічних завдань навчального процесу; науковий добір методів, форм, засобів різноманітної діяльності учнів на уроці.

Однією із важливих та необхідних умов забезпечення результативності навчально-пізнавальної діяльності учнів є підготовка вчителя до виховної роботи і формування вміння забезпечувати успіх самостійної діяльності школярів шляхом розвитку мотивації праці, індивідуалізації і диференціації діяльності, індивідуальної підтримки кожної особистості дитини у процесі її праці над певним навчальним матеріалом чи при виконанні індивідуального завдання. Необхідною складовою успіху навчально-виховного процесу сучасної школи є здобуті вміння вчителя забезпечити належний клімат та організаційні засади уроку. На думку І. Підласого, кожен педагог повинен засвоїти істину, що дитина зможе повністю і найкраще реалізувати себе лише в умовах вільного, а радше добровільного вибору. Батьки, вчителі, інші люди, що мають дієвий вплив на особистість дитини, повинні лише сприяти цьому, спрямовуючи її у те рiчище, де вона зможе найповніше реалізувати свої вміння і прагнення, а також наблизитися до власної життєвої мети [433].

Історія розвитку української освіти та сьогоdnішній етап розвитку вітчизняної педагогічної науки доводять, що пильної уваги вимагає така галузь педагогіки, як порівняльна педагогіка, оскільки виникає необхідність оволодіння майбутнім учителем певними спеціальними уміньми і навичками задля користування кращими надбаннями світового й вітчизняного освітнього досвіду. Серед них слід назвати такі:

– вміння використовувати освітньо-педагогічні надбання зарубіжної та вітчизняної педагогіки з метою удосконалення навчально-виховного процесу;

– володіння навичками класифікувати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати історико-педагогічні події та явища. На сторінках періодичної преси ХХ ст. активно пропaгувалися традиційні й новітні методи і технології виховання. Педагогічні часописи “Вільна українська школа”, “Учитель”, “За комуністичкское воспитание” публікували розвідки учених-педагогів про здобутки зарубіжної школи. Майбутні вчителі ознайомлювалися з педагогічними теоріями Ф. Фребеля, М. Монтессорі, Д. Дьї, Д. Локка з

тим, щоб апробувати елементи цих технологій на практиці. Тенденції активного вивчення педагогічної спадщини цих учених спостерігаються у період з 1900 р. до 1917 р. Доробок цих учених був покладений в основу українських педагогічних ідей демократичного спрямування; розбудову навчально-виховних інституцій у державі; підготовку майбутнього вчителя до виховної роботи у педагогічних навчальних закладах тощо.

З огляду на те, що дидактична функція покликана забезпечити інтелектуальний розвиток особистості, сприяти її розумовому удосконаленню, здобуттю певної суми знань з різних галузей наук у різний час та у різних навчально-виховних закладах, майбутньому вчителю надавалася можливість оволодіти великим арсеналом засобів для реалізації вищезокреслених завдань. Серед них слід акцентувати увагу на вмінні аналізувати психолого-педагогічну, методичну літературу з метою осмислення різних підходів до проблеми розумового виховання учнів; визначати сутність понять “інтелектуальний розвиток”, “пізнавальні інтереси” і “культура розумової праці”; розвивати і поглиблювати інтерес до обраної галузі науки, техніки, мистецтва, виробництва; виховувати прагнення учнів до самовиховання і самоосвіти; вміти застосовувати способи формування пізнавального інтересу (проблемність викладання, навчальні дискусії, пізнавальні ігри, застосування нових інформаційних технологій); вчити учнів логічно обґрунтовувати свої думки, користуватися методами аналізу і синтезу, індукції та дедукції, систематично підвищувати культуру розумової праці; добирати та застосовувати ефективні форми розумового розвитку учнів (вечір-збір веселих задач, захист фантастичних проєктів, прес-бій, прес-конференція, розповідь-естафета, збір-диспут, турнір-вікторина, турнір знавців тощо).

Чималий внесок у справу формування та реалізації цієї функції було зроблено протягом історичного періоду 1958 – 1991 рр., коли під впливом закону “Про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР” (24 грудня 1958 р.) [151, с. 11 – 12] перед майбутнім учителем з’явилися нові вимоги щодо демократизації виховання, активності та емоційності виховного процесу, тісного зв’язку усієї виховної роботи з життям країни тощо. Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи набуває нового характеру та змісту, з’являються нові концепції, педагогічні ідеї, теорії.

Важливою і специфічною є турбота вчителя-предметника, а також класного керівника про інтелектуальний розвиток учня, оскільки йдеться не лише про просте нагромадження знань і фактів про закони, події, явища, ознаки тощо, а й про розвиток його особистості. Тому підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи спрямовувалася на те, щоб педагог був готовий до формування загальнонаукових умінь та навичок, культури розумової праці; вмів формулювати цілі і завдання розумового виховання учнів; моделювати оптимальні зміст, форми та методи власної діяльності, спрямовані на розвиток пізнавальних інтересів учня; проєктувати елементи програми індивідуального розвитку особистості вихованця; моделювати в педагогічному процесі виховні ситуації, що забезпечують розвиток пізнавальних інтересів учнів; створювати сприятливе середовище для інтелектуального розвитку особистості кожного учня. Все це мало стати запорукою повноцінного інтелектуального розвитку особистості, що у майбутньому допоможе молодій людині визначитися із власними уподобаннями щодо вибору професії, чи специфічної наукової діяльності, розширить сферу пізнавальних інтересів з тієї чи іншої галузі наукових знань, визначить вектор особистісного руху в галузі науки, техніки тощо [9].

Починаючи з 20-х р. ХХ ст., актуальним стає питання формування наукового світогляду учнів, а відповідно, і підготовки до цього процесу майбутнього вчителя. Ця обставина зумовила визначення третього періоду (1923 – 1930 рр.). Наше дослідження довело, що у цей час починаються пошуки оптимальних моделей виховання та підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи; здійснюється серйозний науковий пошук та розробка українськими педагогами наукових ідей у царині виховання та механізмів підготовки майбутнього вчителя до виховної діяльності.

До навчальних планів підготовки вчителів включалися предмети з природничих і суспільних наук; був уведений курс марксистсько-ленінської теорії (історичний матеріалізм,

пролетарська революція). Значне місце займали педагогічні науки, спеціальні курси про трудове й естетичне виховання [10, с. 213]. Зазначимо, що педагог у цьому річизні набував уміння аналізувати різноманітні історичні та теоретико-методологічні підходи до проблеми наукового світогляду у філософській та психолого-педагогічній літературі; осмислювати сутність і структуру наукового світогляду; визначати психологічні умови формування наукового світогляду, враховуючи вікові особливості учнів; виокремлювати основні завдання формування наукового світогляду; проектувати провідні напрями розвитку наукового світогляду учнів різного віку; моделювати засоби, форми й методи формування світогляду учнів у навчально-виховному процесі; планувати процес формування наукового світогляду тощо. Визначені передумови мали слугувати підґрунтям різнобічного і повноцінного розвитку особистості. Вплив ідеології негативно позначався на результатах виховання, підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи відбувалася у рамках авторитаризму, нетерпимого ставлення до капіталістичного суспільства, подвійна мораль спотворювала істинне сприймання загальнолюдських цінностей.

Висновки. У рамках наукової обсервації на основі історико-педагогічного аналізу нами досліджено дидактичну функцію, яка має за мету забезпечити інтелектуальний розвиток особистості, сприяти її розумовому удосконаленню, здобуттю певної суми знань з різних галузей наук у різний час та різних навчально-виховних закладах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болдирев М. І. Класний керівник / М. І. Болдирев. – К.: Рад. школа, 1982. – 252 с. – Бібліогр.: С. 248 – 250.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: [посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене] / О. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2006. – 608 с.
3. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня.
4. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків: ОВС, 2002. – 400 с.
5. Морева Н. А. Педагогика среднего профессионального образования / Н. А. Морева. – М., 2001. – С. 128.
6. Немов Р. С. Психология / Р. С. Немов. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с.
7. Підласий І. П. Як підготувати ефективний урок / І. П. Підласий. – К.: Рад. шк., 1989. – 240 с.
8. Подласый И. П. Педагогика: Учебник для студентов высш. пед. учеб. заведений / И. П. Подласый. – М.: Просвещение: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. – 426 с.
9. Про концепцію державного стандарту загальної середньої освіти та проект Базового навчального плану загальноосвітньої школи // Інформ. зб. Мін. освіти України. – 1996. – № 17 – 18.
10. Ясницький Г. І. Розвиток народної освіти на Україні (1921 – 1932 рр.) / Г. І. Ясницький. – К.: Видавництво Київського університету, 1965. – 255 с.

Пантюк Н.П.

ДИДАКТИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ УЧИТЕЛЯ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ СУБЪЕКТНОСТИ И СОЦИАЛИЗАЦИИ

В статье проанализированы особенности реализации дидактической функции учителя-воспитателя в процессе его подготовки к воспитательной работе. Определена сущность процесса социализации личности и обосновано специфика его осуществления в определенных социальных обстоятельствах.

Ключевые слова: подготовка учителя к воспитательной работе, воспитание, обучение, профессиональные функции педагога, дидактическая функция, субъектность, социализация

*DIDACTIC FUNCTION OF A TEACHER AS DISPLAY OF SUBJECT RELATIONS
AND SOCIALIZATION*

The article deals with the analysis of teacher-educator features realizing his didactic function in the process of his preparation to education work. The essence of the process of socialization is determined as well as the specific of its realization in certain social circumstances is grounded.

Key words: preparation of a teacher to education work, education, studies, professional functions of a teacher, didactic function, subject relations, socialization.

УДК 378

Берегова Г.Д.

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ АГРАРНИКІВ

Статтю присвячено проблемі формування національно свідомої мовної особистості майбутніх аграрників, що спирається на комплексний підхід до навчання й виховання майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах із вузькогалузєвою спеціалізацією.

Ключові слова: мовна особистість, формування мовної особистості, мовленнєва діяльність, комунікативна компетенція, національна свідомість, національна самосвідомість, мовна політика, гуманітарна компонента освіти.

Одним із принципів, пропонованим Болонською системою навчання, є інструменталізація фундаментальної освіти, мета якої – створення освітньої системи, що дає студенту знання та сприяє виробленню вмінь, необхідних для повноцінної самореалізації особистості [6]. Обов'язковою умовою самореалізації сучасної особистості є успішна мовленнєва підготовка майбутніх фахівців сільськогосподарської галузі, продиктована модернізаційними процесами педагогічної освіти в Україні й передбачена Галузевим стандартом вищої освіти України, зокрема освітньо-професійною програмою, освітньо-кваліфікаційними характеристиками і нормативами з української мови (за професійним спрямуванням) [1; 2].

Проблеми формування мовної особистості знаходять теоретичне обґрунтування й розвиток у багатьох працях сучасних лінгводидактів, котрі трактують її на концептуальному й когнітивно-комунікативному підходах до навчання мови. Концепції формування мовної особистості порушено в наукових працях, підручниках і посібниках для різних ланок мовної освіти М.Вашуленка, О.Хорошковської, Т.Донченко, М.Пентилюк, С.Карамана, Т.Симоненко, О.Горошкіної й ін. Когнітивно-комунікативний підхід до навчання мови, що має забезпечити формування комунікативної компетенції кожної особистості, презентують роботи О.Горошкіної, І.Дроздової, О.Любашенко, Л.Мамчур, А.Нікітіної, М.Пентилюк, Т.Симоненко та ін.

Особливою віхою в історії лінгводидактики вищої школи в Україні є особистий науково-методичний доробок доктора педагогічних наук, професора М.І.Пентилюк, котрий, охоплюючи визначення найголовніших аспектів навчання української мови (лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, етичний, естетичний), безпосередньо чи опосередковано торкається необхідності формування мовної особистості майбутніх фахівців різних галузей людської життєдіяльності. Традиційних і нових підходів до навчання української мови дотримуються й вихованці її науково-педагогічної школи (О.Андрієць, Г.Берегова, І.Варнацька, О.Горошкіна, В.Засименко, А.Ляшкевич, А.Нікітіна, Т.Окуневич, Л.Попова, Л.Сугейко, Н.Тоцька й ін.), котрим вона передала свій потужний і неоціненний досвід разом із небайдужим ставленням до долі української мови й нації.

Методиці викладання української мови у нефілологічних вищих навчальних закладах, зокрема формуванню мовної особистості майбутнього фахівця, присвятили наукові праці